

تقریر درس خارج فقه هوش مصنوعی - جلسه دوم

موضوع: توزیع پذیری استناد به عنوان مبدأ ضمان

استاد: آیه الله مفیدی (حفظه الله)

مقدمات بحث

خودرایان؛ معادل هوش مصنوعی

«رایان» به معنای ضروری محاسباتی و کارکرد سمبولیک نیست. ما اصطلاح «خودرایان» را دقیق تر می دانیم برای ابزارهایی که مبتنی بر هوش مصنوعی هستند. واژه «هوش» ویژگی هایی ممتازی دارد که آن را نمی توان به ابزارها نسبت داد. «خودرایان» یعنی ابزاری که می تواند به خودش نظم بدهد. «رایانیدن» یعنی نظم دادن و مرتب کردن. هر چیزی که کار آن با الگوریتم باشد را می توان خودرایان نامید.

موضوع فقه

علم فقه با «احکام» و «حقوق» سر و کار دارد. بنابراین موضوع دقیق فقه «عناصر حقوقی» است. هر آنچه در واقعیت وجود دارد می تواند به واسطه ضمائم و ملاحظات تبدیل به عنصر حقوقی شود. مثلاً یک «میز» بنفسه ارتباطی با علم فقه و حقوق ندارد، اما از آن حیث که «مال» است موضوع فقه و حقوق قرار می گیرد.

هوش مصنوعی اگر چه «فرد مکلف» نیست که بگوییم ارتباطی با علم فقه ندارد، اما بسیاری از موضوعات فقهی در علم فقه بحث می شود و فقه انحصار در فعل مکلف ندارد. احکام وضعیه هم از مباحث فقه است. هوش مصنوعی وقتی احکام حقوقی پیدا می کند تبدیل به موضوع فقهی می شود. پس هوش مصنوعی موضوعی است که فقیه به واسطه آثار حقوقی ای که بر آن بار می شود ضرورت دارد از آن بحث کند.

مفهوم استناد

استناد مبدأ تعیین نحوه جبران خسارت است. ابتدا باید مشخص شود تلف مستند به کیست، سپس تکلیف جبران مشخص می شود. پس استناد در طول جبران قرار می گیرد. در مثلث «مُتْلِف، تَالِف، تَلَاْفی» به وسیله استناد می توان متلف را معین کرد.

توزیع پذیری عرضی استناد

اگر دو نفر با هم قتلی را انجام دهند، هر دو قصاص می شوند. زیرا این قتل به هر دو نفر در عرض هم مستند است.

استناد طولی

استناد به صورت طولی نیز قابل توزیع است. در فقه به آن «تسبیب و مباشرت» گفته می شود. یعنی روالی طی می شود تا به تلف منتهی شود. جزء اخیر «مباشر» اتلاف است، ولی اجزاء قبلی نیز در این تلف دخالت دارند. هم در کتاب «غصب» و هم در کتاب «دیات» به صورت مُفَصَّل از تسبیب و مباشرت بحث شده است.

اقوائت در استناد

هنگامی که استناد توزیع شده باشد، برخی اجزاء اقوی در استناد به تلف هستند. مثلاً در استناد طولی، می‌گوییم مباشر اقوی است. گاهی نیز گفته می‌شود که سبب اقوی از مباشر است. در هر کدام از این موارد جبران و ضمان بر عهده جزء متفاوتی قرار می‌گیرد.

قرار ضمان

یکی از مباحث مهم در فقه «قرار ضمان» است. یعنی استقرار ضمان در کجا واقع می‌شود. پس از آن که استناد مشخص شود، در استناد طولی و تسبیب و مباشرت، بحث از قرار ضمان لازم می‌آید. در بحث ما، استفاده‌های زیادی از قرار ضمان خواهد شد.

مشهور این است که قرار ضمان متوجه «ید اخیر» است. به عنوان مثال کالایی را خرید و فروش کرده‌اند و پنج دست منتقل شده و در دست نفر پنجم تلف شده. وقتی مشخص شود معامله نخست فاسد بوده است، اگر چه افراد بعدی اطلاعی هم از این فساد نداشته‌اند، ولی قرار ضمان بر آخرین نفر است، یعنی فرد مباشر. با این که اطلاع نداشته است. این حکم تحلیل دقیق فقهی و حقوقی دارد که در جای خود بحث خواهیم کرد.

وقتی رباتی بدون ناظر و به تنهایی الگوریتمی را کشف کند و با اعمال آن رفتار مجرمانه‌ای انجام می‌دهد، از طریق همین بحث مشخص خواهیم کرد که چه کسی مسئول آن است. فقه به وضوح برای این مسأله حکم دارد.

عنوان جرم در فعل ربات

در فرضی که بیان شد، اگر ربات با الگوریتمی که خود ایجاد کرده است، قتلی انجام داد، از نظر فقهی آیا تحت عنوان قتل عمد قرار می‌گیرد؟ با توجه به این که هم قاصد فعل است و هم قاصد نتیجه.

مفهوم الگوریتم

همه ما با الگوریتم سر و کار داریم. حتی حیوانات نیز که در منطق گفته شده «جسم نامی حسّاس متحرک بالإرادة» است با الگوریتم زندگی می‌کند. زیرا هر کاری را به صورت مرحله به مرحله انجام می‌دهد. ما نیز تمام رفتارهایمان مرحله به مرحله است. همان ترتیبی که در وضو گرفتن و نماز خواندن داریم مبتنی بر الگوریتم است. یکی از طنزهای سعدی مربوط به الگوریتم است: فردی گفت: آفتابه سوراخ است، تا بروم دستشویی آب آن تمام می‌شود. دیگری پاسخ داد: پس اول تظہیر کند و سپس به آن کار دیگر پرداز! الگوریتم «تحلیل یک فرآیند به قطعات مترتب» است.

آزمون اتاق چینی

در این آزمون مشخص می‌شود که «قصد» مربوط به هوش قوی است و در ماشین‌های دیجیتالی که با نمادها سر و کار دارند امکان تحقق ندارد. این بحث در جلسه آینده طرح خواهد شد.

پایان بحث

۱. مقدمات بحث

۱/۱. خودرایان؛ معادل هوش مصنوعی

۱/۲. موضوع فقه

۱/۳. مفهوم استناد

۱/۴. توزیع پذیری عرضیِ استناد

۱/۵. استناد طولی

۱/۶. اقوائیت در استناد

۱/۷. قرارِ ضمان

۱/۸. عنوان جرم در فعل ربات

۱/۹. مفهوم الگوریتم

۱/۱۰. آزمون اتاق چینی

